

Güncel - Voyvoda Caddesi Toplantıları 2005-2006

Fenerden Levantenlere, Eski Evlerden Mimarlara: Yeşilköy

Turgay Tuna

Bakırköy'ün uydusu olarak tanımladığımız Yeşilköy, İstanbul deryası içinde, muhteşem zenginliklere sahip, tarihimizde çok önemli kimi olaylara sahne olmuş,surların ötesinde yer alan küçük bir yerleşim... Ancak her zaman kapalı bir kutu gibi kalmış; ne insanları ne de zengin tarihi dışarıya yeterince yansımamış... Bunun nedeni Yeşilköy'de yaşayanların o kapalı kutunun içinde kalıp dışarıya açılmış olmamalarıdır.

Yeşilköy'ün eski adı Ayios Stefanos, halk dilinde Ayastefanos olarak kalmış, Levantenler, Latinler, Katolikler de semte San Stefano adını vermişlerdir. 1928 yılında aldığı yeni adı "Yeşilköy"ün isim babasının, bu semtte yaşayıp ölmüş Halit Ziya Uşaklıgil olduğu söylenir...

Ayios Stefanos, İsa'nın ölümünden 9 ay sonra, şehit edilerek öldürülmüş İsa'nın ilk müritlerinden biridir. İkonografide genellikle elinde bir buhurdanlıkla gösterilir. Bir Musevi olup İsa'nın yolunu seçmiş olduğu için, mahkeme sonunda ölüm cezasına karar verilip recm ile öldürüldüğünden kimi ikonografilerde elinde bir taşla gösterilmiştir. Şehit edildikten sonra azizlik mertebesine yükselir ve Filistin'de gömülür. 4. ve 5. yüzyıllar arasında, mezarları bilinen azizlere ait kemiklerin başkent Konstantinopolis'e getirilme modası söz konusudur. Nitekim Ayios Stefanos'un da kemikleri mezarından çıkartılıp İstanbul'a getirilir. Bu arada Latinler azizin kemiklerinin kendilerine verilmesini isterler. Bizans imparatoru karşı çıkmaz, kemikler İtalya'ya gönderilmek üzere İstanbul'dan bir gemiye yüklenip yola çıkartılır. Ne var ki, gemi yola çıktıktan kısa bir süre sonra büyük bir fırtına patlak verir ve gemi Yeşilköy açıklarında demirler. Neticede fırtına daha da artış gösterince, geminin batacağından korkularak kemikler sahile çıkartılır. O zamanlar Yeşilköy, adını bilemediğimiz küçük bir balıkçı köyüdür. Bugünkü Rum kilisesinin olduğu yerde bir çadır kurulur ve bunun altında azizin kemiklerinin bulunduğu sanduka korunma altına alınır. Fırtına bitip hava güzelleştiğinde gemi İtalya yolunu tutar, fakat bu arada birkaç kemik parçası da bu küçük balıkçı köyünde bırakılıp sonradan inşa edilecek kilisenin zeminine gömülür. Fırtınanın devam ettiği 10-12 gün içinde denizcilerin aç kalmaması için köylüler tarafından koyunlar kesilir ve bu gelenek o günden bugüne dek devam eder. Her yıl aralık ayının 26. günü, Yeşilköy Rum kilisesinde Thisias adı verilen kurban kesme ayini yapılır. Neticede azizin kemiklerinin saklandığı küçük balıkçı köyü çok geçmeden Ayios Stefanos adını alır ve kemiklerin saklanmış olduğu, çadırın kurulduğu yere ilk kilise inşa edilir. Kilisesinin arka bahçesinde bugün kime ait olduğu bilinmeyen, erken Bizans dönemine ait bir lahit yer almaktadır.

Yeşilköy'de Bizans döneminden günümüze gelen yapılardan biri de, tabii ki yüzyıllardan bu yana değişime uğramış olan Aya Fotini ayazmasıdır. Aslında, Yeşilköy'de Bizans dönemine ait toplam dört ayazmanın olduğu bilinmektedir, ancak diğer üç ayazma binaların altında kalmış kaybolmuştur.

Yeşilköy tarihindeki önemli olaylardan biri de, 1204 yılında vuku bulan IV. Haçlı Seferi'nde Haçlı ordularının Konstantinopolis'ten önce ilk ayak bastıkları yerleşim olmasıdır. Yeşilköy açıklarında gemiler demir atmış, gemilerden inen Haçlı askerleri sahilde çadır kurmuşlardır. Bir tek Ortodoks kilisesi olmasına karşın Lâtin kumandanlar bu kiliseyi doldurur, büyük bir Te Deum ayini yaparlar.

İstanbul'un fethinden önce Ayastefanos ve Makriköy Fatih'in orduları tarafından ilk ele geçirilen sur dışı yerler arasındadır. 20 Nisan 1453'te, yani İstanbul'un fethine aşağı yukarı bir ay kala Ayastefanos

açıklarında fetih tarihinde önemli bir yer oluşturan bir deniz savaşı yaşanır. Sakız'dan Bizans'a yardım getirmek üzere yola çıkan üç Ceneviz gemisi, Çanakkale'ye girmeden önce bir Bizans gemisini de yanlarına alırlar. İstanbul'a yaklaştıklarında Fatih'in kadirgaları bu dört gemiyi beklemektedir. Dört düşman gemisi de fırtınadan istifade ederek çok iyi manevralarla Kaptan-ı Derya Baltaoğlu Süleyman Bey'in kadirgalarını atlatıp İstanbul'a girerler. Bunun üzerine Baltaoğlu Süleyman Bey 100 sopa ile cezalandırılarak azledilir.

Osmanlı döneminde Yeşilköy en çok III. Selim ve II. Mahmud dönemlerinde değer kazanır. II. Mahmud döneminde çok önemli bir aile çıkar karşımıza: Ünlü Ermeni Amira ailelerinden Dadyanlar. Bu aile babadan oğula çarkçılık mesleği ile ünlenmiştir. Ve saat çarklarından büyük makine çarklarına kadar çok kaliteli çarklar imâl ederler. Bugün de yerinde duran, eski Darphane'deki altın ve gümüş çubukları düzleyen meşhur hadde de bu aile tarafından yapılmıştır. Bunun dışında bakırın gemi gövdesinde kullanılması için düzlenmesini sağlayan silindir bir alet yaparlar. Hovhannes, Boğos Dadyan Beyler Osmanlı Baruthane-i Hümayunu'nun başına Barutçubaşı ünvanıyla getirilmiş ve yüksek hizmetlerinden ötürü kendilerine padişah tarafından "Bey"lik rütbesi verilmiştir. Uzun yıllar Yeşilköy'de oturmuş bu ünlü ailenin, Hassa Mimarı Garabet Balyan tarafından yapılmış olan konakları yarı harap durumda 1970'li yılların başlarına kadar varlığını devam ettirmiştir...

Sultan II. Mahmud Ayastefanos'a geldiğinde Dadyan'ların evinde misafir kalır, bir defasında terasa çıktıklarında padişah: "Dadyan Efendi, görebildiğin yere kadar bu toprakları sana armağan ediyorum" der. Nitekim 1890'lı yıllara kadar eski Yeşilköy haritalarında hep Dadyan ailesinin konakları ve mülkleri görülür. Ancak Dadyan ailesinin sonraki fertleri geçen yıllar içinde bu mülkleri tek tek satmış,hatta küçük bir kısmını da Türk Hava Kuvvetleri'ne hediye etmişlerdir.

1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı, Osmanlı tarihinin an acılı savaşlarından biridir. Kaybedilen bu savaş sonunda antlaşmaların en kötülerinden biri imzalanarak Osmanlı İmparatorluğu büyük bir eziklik ve yaptırım içine girer. 40.000 kişilik Rus ordusu kuzeyden güneye doğru iner, Tuna boylarından geçerek ilerler. Osmanlı ordusu büyük kayıplar vererek geriler ve bu arada büyük topraklar kaybedilir. Plevne'de Gazi Osman Paşa, büyük kahramanlıklar göstererek düşman ordusunu biraz durdurursa da pek bir faydası olmaz. Hemen ardından, Bulgaristan'ı geçen Rus ordusu Edirne'ye kadar gelir. Orada fazla zaman geçirmeden İstanbul'a yaklaşırlar. İngilizler Rusların İstanbul'a girmelerini istememektedirler. Malta'dan kalkıp gelen büyük donanmayla İngilizler Sarayburnu açıklarından Makriköy'e kadar uzanan bir kesimde gemilerinin toplarını İstanbul'a çevirirler ve Rus ordusu İstanbul'a girecek olursa top ateşine tutacaklarını ilan ederler. Abdülhamid ayaklanır, zira Rus ordusunun top ateşine tutulması İstanbul'un yıkılması demektir. Ruslar durur, Ayestefanos'a karargâh kurarlar. Makriköy'den öteye geçmeme kararı alırlar.

Ayastefanos Antlaşması, Yeşilköy'de ünlü bir Ermeni aileye ait, Rusların el koyduğu Neriman Şah Köşkü'nde imzalanır. Bu antlaşma neticesinde borçlanılan binlerce rubleyi Osmanlı yıllarca ödemeye mahkum bırakılır. Gerçi, bu antlaşmanın ertesinde öteki Avrupa ülkelerinin yaptırımlarıyla Çarlık Rusya'sı yeniden masaya oturtularak Berlin Konferansı gerçekleştirilir. Bu konferans sırasında da Ayastefanos'ta Osmanlılar'a karşı alınmış olan yaptırımlar biraz daha hafifletilir.

Bugün San. Stefano Katolik Kilisesi'nin hemen karşısındaki İtalyan restoranın bulunduğu binanın alt katı, Ruslar Yeşilköy'e geldiği zaman Rus Ordusu'nun mali işler bürosu tarafından kullanılmıştır. Binanın o zaman ki ilk sahipleri Armago'lar, bugün hâlâ Yeşilköy'de yaşamakta olan Crespin ailesinin akrabalarıdır. Ayastefanos Kilisesi Rumların Pazar günleri ibadet yaptıkları kiliselerden biridir. Yapının cephesi üzerine, Bizans döneminde yapılan ilk kiliseden kalmış bazı parçalar eklenmiştir. Yüzyılın başında, hatta Bizans'tan beri semtin asıl ahalisi Rumlardır.

Yeşilköy feneri İstanbul'un ilk güzel fenerlerinden biri olarak 1856 yılında o dönemin ünlü fener yapım şirketi Fransız Sautter firması tarafından inşa edilmiştir. Fener 10 saniyede bir yanıp çakarak yıllardan beri balıkçılara, gemicilere ışık verir, yol gösterir.

Ayastefanos Rus Anıtı çok kişinin zannettiği gibi Yeşilköy'de değildir. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı bitip Ruslar Yeşilköy'ü terk ettikten çok sonra, 1894 yılında Ruslar, yeni baştan Osmanlıyı bir başka yaptırıma sürüklerler. 1877-1878 Savaşı sırasında şehit düşmüş Rus askerleri için bir anıt, daha doğrusu bir Meçhul Asker anıtının yapılmasını isterler. Değişik yerlerdeki şehitliklerden kemikler toplanacak ve Ayastefanos'ta yarı kilise, yarı anıt şeklinde yapılacak bir yapıda bu kemikler toplu bir şekilde gömülecektir. Osmanlı bu yaptırıma da boyun eğer, imzalar atılır. Florya sırtlarında, Şenlikköy mevkiinde 1894 yılında anıt muazzam bir törenle açılır. Yapının çan kulesi Ruslara özgü soğan kubbesi şeklinde yapılır. Anıtın içinde ve dışında yer alan muazzam duvar tablolarını yapmak üzere Çar'ın kendi ressamları İstanbul'a gelip Pera'da, Rus Sarayı'nda 6 ay çalışırlar. 1914 yılına gelindiğinde Davutpaşa'da konuşlanmış bir istihkâm taburu, eğitim programı altında gelip dinamitle bu "meşum" anıtı yerle bir eder. İstanbul polis müdürü Bedri Bey gelip anıtın yıkılmasına engel olmak istemişse de kumandan işe karışmasına izin vermez, bu anıtın bir esaret, bir eziklik göstergesi olduğunu beyan eder.

Ayastefanos o kadar kutsal bir mekândır ki Rumlar gelip kilise kurduktan sonra Ermeniler'in gelişiyle Surp Stepanos Kilisesi kurulur, ardından Lâtinler gelip izin alır ve Vatikan burada bir üçüncü kilise inşa eder. Katolik San Stefano Kilisesi'nin mimarı Pietro Vitalis adında bir mimardır.

Geçen yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında, birçok ünlü Levanten mimar yazlarını bu sayfiye semtinde geçirmişlerdir

Yeşilköy'ün ünlü isimlerinden biri, Dadyan ailesinden Anna Arslanyan Mısır'a Negip Butros Gali Paşa'nın eşi olarak gelin gider, ancak öldüğü zaman toprağına gömülmeyi vasiyet eder. Bir süre Kahire'de gömülü kaldıktan sonra kemikleri getirilir ve bugünkü Yeşilköy Ermeni Kilisesi'nin haziresine gömülür. Bir başka Ermeni aile, meşhur Sahibinin Sesi'nin temsilcilerinden meşhur Vahram Gesaryan'dır; bugün torunu da aynı ismi taşır. Vahram Gesaryan çok büyük bir keyif adamıdır.

Atatürk'ün Yeşilköy'e üç kez geldiğini biliyoruz. İlk gelişi Hareket Ordusuyla, 1909 yılında gerçekleşir. Gericilerin yarattıkları dalgalanmadan sonra Hareket Ordusu Selanik'ten yola çıkar, trenlerle gelir; ilk ayak basılan yer Ayastefanos'tur. Mustafa Kemal Hareket Ordusu'nun Kurmay Heyeti Başkanı'dır. Atatürk'ün ikinci gelişi Kılıç Ali'nin anılarında da yazılıdır. 1937 yılında bir gün Florya'dan çıkarlar, araba ile Dolmabahçe'ye giderken Atatürk'ün ani kararıyla Yeşilköy'e girilir, tren istasyonunun orada dururlar, trene binilir. Atatürk İstanbul'a trenle gidilmesini arzular. Kondüktör kompartımanında Atatürk ve milletvekillerini görünce bilet kontrolü yapmaktan çekinir. Bunun üzerine Atatürk bedava gitme haklarına sahip oldukları için milletvekillerine sitem eder, bunu doğru bulmadığını söyler.

Yeşilköy'de bir caddeye adı verilmiş olan Sabri Evranosgil, Hareket Ordusunda görevli bir asker olup Yeşilköy'e gelmiş ve burayı çok sevdiği için de, sonradan Yeşilköy'de kalıp ikamet etmeye karar vermiştir. Aile,bugün hâlâ Yeşilköy'de yaşamaktadır...

Balkan Savaşı'nda Yeşilköy'ün hali bir felâkettir. Herkes evini barkını kapatıp İstanbul'a kaçır; savaştaki kolera,tifüs salgınından dolayı Yeşilköy intaniye bölgesi olarak kullanılır, bütün hasta askerler buraya taşınır ve burada kurulmuş olan geçici seyyar hastanelerde tedavi altına alınırlar. Kaynaklara bakıldığında 3.000'e yakın insanın burada koleradan öldüğü ve yine burada açılan çukurlara gömüldükleri görülür. Balkan Savaşı sırasında, sonradan Yeşilköy'ün ünlü doktoru olacak Osman Sait (Kurşuncu) Bey Ayastefanos İntaniye Hastanesi'nde görevli genç bir tabiptir. Dileğimiz,yakın bir gelecekte burada bir yerde, bu acılı günlerin ve kayıpların anısına küçük bir anıtın dikilmesidir.

1922-23'te İşgal kuvvetleri İstanbul'dayken Tayyare İstasyonu ele geçirilir ve bugünkü askeri havaalanının olduğu yerde zemine Fransız havacıları "Vive la France" yazısını yazarlar. İşgal dönemi ve Kurtuluş Savaşı sırasında Yeşilköy Mecidiye Camii'nde gizli toplantılar yapılır, yardımlar toplanır. Bu grubun içinde yer alan genç kadınlardan biri de, Serveti Fünun'un sahibi Ahmet İhsan Tokgöz'ün kızı Kadriye Hanım'dır.

Yeşilköy San Stefano vapur iskelesinde yüzyılın başlarına kadar vapurlar işler. İdare-i Mahsusa'nın Tarabya ile Şükran vapurları Köprü-Yeşilköy hattında çalışırlar. Yandan çarklı bu vapurlar eski resim ve fotokartlarda da görülürler.

1871 Yılı'nın Ocak ayında Yeşilköy Tren İstasyonu açılır; kış günlerinde çamurlara bata çıka istasyona varıldığı için şikâyetler Dersaadet'e kadar gider. O zamanlar bir şehircilik uzmanı olarak Şehremanet'te çalışan Salih Efendi'yi gönderirler köye. Salih Efendi Yeşilköy'e gelir ama hemen ertesinde o da burada oturmaya karar verir. Bir zamanlar oturmuş olduğu Salih Efendi olarak adlandırılan sokak bugün Salihye Sokak adıyla anılmaktadır. İstasyon caddesi üzerinde ağaçları o dikirmiştir...

Büyükada'da oturan Halit Ziya Uşaklıgil bir gün Ayastefanoslu büyük dostu Ahmet İhsan Tokgöz'le birlikte Yeşilköy'e gelir. Halit Ziya Bey Yeşilköy'e bayılır, buradan bir yer alıp taşınmaya karar verir. Adadan motorlu botla eşyaları taşınır ve o da bir Yeşilköylü olur çıkar. "40 Yıl" adlı kitabındaki anılarının bir bölümü burada yazmıştır.

Yeşilköy'ün en eski camisi, Sultan Reşat döneminde başlanmış, Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde yapımı tamamlanmış olan Mecidiye Camii'dir. Mimarı Kemalettin Bey'dir. Kemalettin Bey, İstanbul'da Bostancı, Bebek, Bakırköy ve Yeşilköy'de dört cami inşa eder. Kendisi, Altunizadeli olup Makriköy'de Filiz Sokak'tan bir hanımla evlenmiştir. Sonradan Altunizade'deki doğduğu evi Şekercizadeler satın alır, 80'li yıllarda bu ev yıkılıp yerine bir apartman binası yapılır. Daha vahim olanı, Ankara'da Büyük Ankara Palas inşası sırasında hipertansiyondan ölen Kemalettin Bey, Karacaahmet'e gömüldükten sonra, İstanbul Belediyesi tarafından kendisi için büyük anıtsal bir mezarın yapılmasına karar verilir, ancak parasızlık ya da hep bir daha ki sefere aktarılan bütçelerle yıllar geçer, en son 20-30 yıl kadar önce Üsküdar taraflarında yeni açılan yol çalışmaları sırasında maalesef Mimar Kemalettin'in mezarı buldozerlerin attığı toprakların arasında kaybolur gider.

Yeşilköy'ün eski okullarından biri 1930'lu yıllara kadar varlığını sürdürmüş olan İtalyan Mektebi'dir. Ayrıca yüzyılın başlarında iki tane Fransız okulu burada eğitim hizmeti vermiştir. Fransız okulunda okuyanlar arasında Mehmet Ali Aybar, Münevver Köseoğlu gibi isimler yer alır.

İtalyan mimar ressam Phillipe (ya da öteki adıyla Pietro) Bello, İstanbul' a geldiğinde Tarabya'dan Rum asıllı Elena isminde bir hanımla evlenir; çocukları olmaz. Phillipe Bello'nun sahibi olduğu üç evinden

biri bugün hâlâ Yeşilköy'de mevcuttur. Phillipe Bello'nun 30 ila 40 tane arasında resmi bilinir; Düyunu Umumiye binasının yapımında imzası vardır. Ayrıca, Sanayii Nefise Mektebi'nde Alexandre Vallauri'nin asistanlığını yapmıştır.

Kökleri Sakız Adası'na kadar uzanan İtalyan Levantenlerden Ferry ailesi Pera'da oturup yaz aylarını Yeşilköy'de geçirirler. Geçen yüzyılın sonlarında İstanbul'un önemli avlak alanlarından biri olan bugünkü Feriköy dolaylarından bir yer alırlar. Mösyö Ferry, Ayios Dimitrios köyünde bir av köşkü yaptırır ve halk arasında köy Ferry'lerin köyü olarak anılmaya başlanır. Sonradan da yerleşimin adı Feriköy olarak kalır.

Eski Yeşilköy'ün ünlülerinden Edouard Crespın'in babası II. Mahmud zamanında Fransa Kralı Louis Phillipe'in konsolosu olarak Bursa'ya gelir. Uzun yıllar hizmet ettikten sonra emekliye ayrıldığında Türkiye'yi terk etmez. Bursa'da kalır, burada ipek ticaretine başlar. Oğlu Edouard Crespın sonradan gelip Yeşilköy'e yerleşir ve bugün İstanbul Caddesi üzerinde varlığını sürdürmekte olan evi yaptırır. Crespın'lerin evi günümüzde Yeşilköy Pansiyon olarak hizmet vermektedir. Edouard'ın oğlu Jules Crespın de Yeşilköy'de doğup büyümüş bir Fransız vatandaşıdır, ancak Fransa'yı hiç görmemiştir. I. Dünya Savaşı sırasında Fransa seferberlik çağrısı yapınca Yeşilköy Avrupa topraklarında sayıldığı için gitmek mecburiyetinde kalır, zira gitmezse Fransız vatandaşlığını kaybedecektir. 18 Ay savaşın en kanlı geçtiği yer Verdun siperlerinde çarpışır, sonunda burnu kanamadan sağ salim savaştan çıkar. Annesi,savaş boyunca oğlunun sağ salim geri dönebilmesi için Yeşilköy Katolik Kilisesi'nde dualar eder. Marsilya'da İstanbul'a gitmek için bineceği gemiyi kaçıır. Jules Crespın'ın kaçırmış olduğu İstanbul gemisi,bir kaza sonucu 500 yolcusuyla Akdeniz'in sularına gömülür. Yalnızca 150 kadar insan kurtulur. Mösyö Crespın'e şans bir kez daha yardım eder, ancak yaşamının sonu hazindir. 1970'lerin başında Yeşilköy'den trene binerken paltosu kapıya sıkışır,trenle peron arasına düşer, iki ayağı tekerlekler altında kalır ve kopar. Gureba Hastanesi'ne yetiştirirler. Ameliyat sonrasında kendine gelir. Fakat, üç günden fazla yaşayamaz. Bugün 86 yaşında olan oğlu Raoul Crespın iki yıl önce Fransa'da her şeyini satıp İstanbul'a geri gelmiştir. "Burada doğdum burada öleceğim" diyen Raoul Crespın şu anda Yeşilköy'de yaşamaktadır.

Yeşilköy'ün eski ünlüleri arasında İstanbul Ressamı Kont Amadeo Preziosi'yi, Gelenbevizade'leri, Cankat ailesini, 1931 Mart'ında Türkiye güzeli seçilip Avrupa'da da dünya göz güzeli olan Naşide Saffet'i, Türkiye Olimpiyat Komitesi eski Başkanı Sinan Erdem'i, Privileggio'ları, Lifonti'leri, Aliotti'leri, Profesör Erdoğan Teziç'i; Benlisoy, Melidis, İoannidis, De Kavala ailelerini, Bezmen'leri, Kocabıyık, Sipahioğlu, Arsay, Evrenos, Tansal ailelerini, Sucuyan'ları, Merter'leri, Doktor Sait Kurşuncu ve Kalangos'u, Gripin'in mucidi Necip Akar'ı, dünya sanatçısı Leyla Gencer'i, şarkıcı Ayten Alpman'la Angelo'yu, baterist Nihat Sönmezer'i, Devlet Tiyatrosu sanatçısı Nihat Akçan'ı, Film yapımcısı Aram Gülyüz'ü örnek verebiliriz.

Turgay Tuna, Deniz Feneri'nin Işığında Yeşilköy, Karakter Color Basımevi, 2006.